

УКРАЇНА ПАМ'ЯТАЄ, СВІТ ВИЗНАЄ

Богові сльози

ДІАГНОЗ — «ГОЛОДНА СМЕРТЬ». У державних та сімейних архівах жителів Луганщини зберігається багато спогадів про Голодомор

Іванка МПЦЕНКО
для «Урядового кур'єра»

Людські свідчення — найдорожча пам'ять про страждання українців від організованого радянською владою геноциду. Усі сімейні спогади чи записані назавжди залишаються вироком кремлівським катам наших предків тільки за те, що були українцями і мали любов до своєї землі, на якій прагнули сумлінно працювати. Не оминули ці випробування й жителів нішньої Луганської області.

«Донечка зуміла, а в мене все руки не доходили»

П'ємо чай у затишній квартирі Ірини Чепель. Господина дістає ноутбук і починає перебирати дискети. «Цей реферат моя донечка Ірина підготувала, коли вчилася у старобільському медичному училищі. Випладачі запропонували написати про Голодомор на основі спогадів рідних. Ірина загорілася цією ідеєю. Двоюрідний прадід Карпо був талановитим оповідачем. Щоправда, коли починав згадувати ті роки, не міг втримати сльоз», — розповідає Ірина Михайлівна.

Йї приємно згадувати Лозовівку — рідне село у Старобільському районі. Дід Карпо і баба Дуня — двоюрідні. Їхня садиба через дорогу від дому. Дітлашник сприймає той будинок як власний, тим більше що в бабусі у кішенях фартура завжди прихований подарунок «від зайчика». «Така моторна була в роботі баба Дуня! Ніхто не міг за нею угнатися на прополці буряків, чисто бур'ян викоплювала, — згадує Ірина Михайлівна. — Теж в Голодомор сім'я її постраждала. І на все життя у бабусі вилікла звичка — садити гостя за стіл і пригощала. Їжа була проста, але дуже смачна».

Ірина Михайлівна каже, що про Голодомор у родині знали завжди — тут не приховували від дітей страшної правди навіть у суворі роки радянської пропаганди. «Думало: чому в мене самі не дійшли руки всі ці спогади записати? Тільки Ірина, хоч ще зовсім молоденька була, років із 16, почала на відео прабабусю й прадідуся знімати, записувати їхні розповіді. Тепер ми дуже цінуємо ці записи; дідуся прожив 99 років, бабуся — 96, але їх уже немає з нами. Та варто увімкнути відео — дивитися і думати: як же людина могла пережити таке? І як після цього ще й жити і радіти життю?»

Як не потратити на бричку, що везе на цвинтар?

Ми разом переглядаємо те сімейне відео. Карпо Євдокимович Савіщенко на-

родився у селі Лозовівка у 1913 році. «Дітей у нашого батька було 11 душ. І жили ми дуже важко», — згадує старенький. Восени 1923-го батько помер, а шість років потому почалася колективізація і дійшла до Лозовівки. «Багаті були — їх порозкуркулували, вивезли на Соловки. Залишилися самі бідняки та середняки. Почали всіх гнати у колгосп. У всіх усе позабрали, пограбували. Які бідні були, а все одно наклали великий податок на землю, а якщо не здаєш податок — ушивайся із хати. На цей час дітей у сім'ї залишилося п'ять душ. Що робити? Треба йти в колгосп. А в нас мати була богомільна. Не хоче й слухати. Крутилася, поки в нас щось було. Корову ми пром'яляли на 10 пудів ячменю. Та все одно голодні. А тим, хто в колгосп записався, почали давати їсти. Старший брат записався, а я пішов на Донбас», — розповідає дід на старому відеозаписі.

Починав на чужині, та весь час тягло додому. Пішов у колгосп доглядати овець. Це був 1932 рік. Голод і холод знищували людей. Вони помирали просто на вулицях, на труни ніхто не звертав уваги. Створили спеціальні бригади, які збирали тіла і ховали в братських могилах на цвинтарі. «Прадід розповідав мені, що в селі жила одна сім'я, і щоб вижити, не вмерти з голоду, хлопці смалили кожуку і їли смажену шкіру. Особливо тяжкою була весна 1933 року», — написала потім у рефераті його двоюрідна правнучка.

Підліток Карпо таки приніс завву на вступ у колгосп. І послали його пасти овець. «Їсти мені давали — на п'ять днів дві капусту та кіло мукки. Вдома мати лежить. Оцю капусту і муку лишало — поїла. А я хожу голодний. Якось погнав на пасовище овець і сам не зміг йти. Ліг на землю, а вівці пішли. Сестра, менша за мене, знайшла мене. Каже, треба йти додому. А в мене сил немає. Вона пішла на бригаду. Чоловіки довели мене додому. На ранок виходжу на двір. Бачу — везуть кобилою бричку, а там люди. Везуть на кладовище. Отак і мене могли на ту бричку закинути», — старенький і через роки не стримує сльоз.

Тільки завдяки допомозі бригадира вжив тоді Карпо. «Той надавав кухареві, щоб прикормити щодня давали 200 грамів хліба. 1933 року вивчився на тракториста і працював на тракторі. Трактористам тоді давали тарілку картопляного супу, так і пережив Голодомор мій прадід», — завершила розповідь його двоюрідна правнучка.

За картку — тіхлібини

У Лозовівці народилася і дівчинка Дуня — майбутня дружина діда Карпа. Згадувала вона, що родина була заможна і велика — батько,



Дід Карпо та баба Дуня Савіщенки

мати і восьмеро дітей. У домашньому господарстві мали двох коней, дві корови, курей, кролів, плуги і молотарки. Та у 1930-х сім'ю Дуни розкуркулити. «Усе забрали, а нас — матір і дітей — у чужий сарай перегнали. Батько пішов працювати на завод у Ворошиловград, там йому давали картку на хліб.

Жаліє й каже: «Моя дитинка, у мене самого п'ятеро». А тут бачу, якась тітка біжить, кричить, одягу рве на собі — втратила п'ять карток, чим же дітей годувати? А я знайшла якусь книжку. Виявилось, що то карточка. То вона мені за те дала аж півхлібини! — згадує старенька на дев'яностому році сво-



Ірина Михайлівна Чепель показує роботи доньки Ірини про Голодомор

Він приніс і нам», — згадувала старенька під час запису на домашнє відео.

У зовсім скрутному становищі опинилася їхня сім'я в 1932—1933 роках, але не тільки вони, інші жителі села теж. «Доки був одяг, обмінювали його на хліб, але по хліб доводилося ходити на Кубань. Бабуся розповідала, що люди пухли з голоду, вмирали просто на вулиці. Їхньою іжею були «Богові сльози». Збирали вони їх на горі після дощу. Це була така пліснява, якою вони харчувалися», — записала її спогади двоюрідна онука Ірина.

Сім'я була велика, і дітям доводилося добувати їжу самотужки, ось і Дуни випало йти на Донбас і жebraкувати. «Я в місті мистинно просила. Там пекарня (вона мені й зараз вздривається), прощу: дайте, будь ласочка, «на карточку». Багато людей біли пекарні, дехто

сив документів, унікальних за складом і змістом, які достеменно відображають пекельні події 1932—1933 років на Луганщині. Значну їх частину свого часу було переведено в електронну форму, з ними можна ознайомитися у таких виданнях: «Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932—33 років в Україні. Луганська область», збірник документів «Голодомор на Луганщині, 1932—1933 рр.».

Протягом десятиліть трагедію Голодомору замовчували та фактично не вивчали. Безпосереднім свідченням причин та наслідків Голодомору стали архівні документи: статистичні дані про природний рух населення, його смертність, книги метричних записів. «Лише у Старобільському окрузі в кожному селі розкуркулити майже половину всіх дворів. Сія тоді тут було близько 600, із кожного виселили від 12 до 22 сімей. Від такого насилья постраждали тисячі сімей. Після цього почався наступ на так звані підкуркулівки: їх стали виселяти, дочекавшись закінчення весняної сієби 1931 року. Опинившись у безвидному становищі, селяни вимушені були вступати до колгоспів. Навесні 1930 ро-

на Безгинська, цитуючи матеріали видані.

Згідно з цими даними, з урожаю 1930 року влада отримала хліба ще більше, ніж попереднього; колгоспи мусили здавати державі від 1/3 до 1/4 валового збору. Селяни почали відмовлятися від праці на землі й тікати до промислових міст. Унаслідок заготівель з урожаю 1931-го, які тривали до пізньої осені наступного року, доки в районах не залишилися жодних продовольчих і фуражних запасів, почався голод.

З урожаю 1932 року хлібозаготівлі пішли ще важче: виснажені, знекровлене село товарного хліба вже не мало. У серпні за розкращення майна колгоспів запроваджували розстріл, а з осені в усіх районах почали діяти надзвичайні хлібозаготівельні комісії. Вони вилучали запаси продовольства, що було покранням за неспочасне постачання хліба і тому в залік боргу не йшло, тобто влада розгорнула в селі терор голодом. Обшукі і вилучення зерна засвідчили, що воно було не розкрадене, а втрачене на полях. Серед боржників опинилося 93,9% усіх колгоспів. Однак влада пішла на жахливий злочин, звівши натуральні штрафи й перетворивши голод на Голодомор: у кого із селян на початку 1933 року під час обшуків не знаходили хліба, забирали як штраф за борг усе продовольство — м'ясо, сало, крупи, картоплю, цибулю, буряки, гарбузи, квасолу, фруктущу сушку тощо.

На селі та в містах, звятих із централізованого постачання, з весні 1932 року голод набув повального характеру із численними смертями. Визирали цілі села, було зафіксовано чимало випадків канібалізму.

Попри закриття директиву ЦК ВКП(б) не зазначати причини смерті, колішній працівник Старобільського районного відділу реєстрації актів цивільного стану Марія Михайлівська-Мягкова вказувала діагнози: «голодна смерть», «голодна болілезнь» утриманням дитячого будинку м. Старобільська, де від голоду померло 38 дітей віком від 2 тижнів до 12 років. За це вона згодом двічі зазнала репресій. Її реабілітовано 1991 року та згідно з указом Президента України від 21 листопада 2008-го нагороджено орденем «За мужність» III ступеня помертю.

На Луганщині найстрашніші наслідки Голодомору були у Верхньотеплівському, Новопокоському, Старобільському, Біловодському та Рубіжанському районах», — свідчить директор Державного архіву Луганської області Ніна, за словами Катерини Безгинської, з'являються нові матеріали. Їх ретельно вивчають. Тому повняння Книги пам'яті про Голодомор можна продовжувати.

«УРЯДОВИЙ КУР'ЄР» ЗАЛИШАЄТЬСЯ ГАЗЕТОЮ

У зв'язку з передплановою кампанією на наступний рік наші читачі дедалі частіше запитують: яким буде «Урядовий кур'єр» 2019-го? Це буде газета чи офіційний бюлетень? Відповідаємо: «Урядовий кур'єр» у 2019 році й у майбутньому виходитиме як газета, а не як офіційний бюлетень.

Підстава для цього — Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення офіційної публікації законів України та інших нормативно-правових актів», який набув чинності 21 жовтня цього року. Тож наше видання буде і надалі щоденним загальнодержавним друкованим засобом масової інформації.

